

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
BALTISTIKOS KATEDRA

Miglė Sukarevičiūtė

Lietuvių filologijos studijų programa, IV kursas

Frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais

Bakalauro darbas

Darbo vadovė prof. Birutė Jasiūnaitė

Ginti leidžiama

2017 m. gegužės 25 d.

Vilnius, 2017

Anotacija

Miglė Sukarevičūtė, *Frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais*. Bakalauro darbas, vadovė prof. Birutė Jasiūnaitė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, Baltistikos katedra, 2017, 39 p.

Raktažodžiai: frazeologizmai, frazeologiniai žodžių junginiai, lietuvių kalbos frazeologija, augalų pavadinimai, semantika.

Šiame bakalauro darbe yra tiriami frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais. Darbo tikslas – išanalizuoti frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais reikšmes, išskirti ir aptarti dėsningumus. Teorinėje darbo dalyje yra aptariami pagrindiniai frazeologizmų požymiai ir funkcijos, frazeologizmų kilmė, tyrinėjimai Lietuvoje ir vartojimas. Taip pat galimas skirstymas pagal semantines grupes ir reikšmės motyvą. Empirinėje dalyje tiriami frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais. Darbe taikytas aprašomasis metodas. Tyrimo medžiaga yra surinkta iš lietuvių kalbos frazeologijos žodynų, ją sudaro 310 frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais. Tiriami frazeologizmai yra skirstomi į semantines grupes, kurios smulkiau skirstomos į pogrupius. Taip pat aiškinamos frazeologizmų reikšmės, yra aptariama frazeologizmų reikšmių motyvacija. Galiausiai aptariamieji reikšmių dėsningumai, statistika ir padaromos išvados.

Turiny

1. Bendrosios pastabos apie frazeologiją ir frazeologizmus	6
1.1 Frazeologizmų požymiai	6
1.2 Frazeologizmų funkcijos	7
2. Kilmė, tyrinėjimas Lietuvoje ir vartojimas	9
2.1 Frazeologizmų kilmė	9
2.2 Frazeologizmų tyrinėjimai	10
2.3 Frazeologizmų vartojimas Lietuvoje	11
3. Frazeologizmai pagal reikšmę	12
3.1 Frazeologizmų reikšmių motyvacija	13
4. Skirstymas pagal reikšmę	14
4.1 Tirtų reikšmių dėsningumai ir statistika	33
Išvados	35
Santrumpos	36
Literatūra	36
Summary	38

Įvadas

Visais laikais kalba buvo neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis. Kalba padeda perteikti mintis, jausmus, informaciją. Vartojama įvairiose situacijose, ji atlieka skirtingas funkcijas, o ir pats kalbos vartojimas skiriasi, priklausomai nuo adresantų, temos, laiko, aplinkos ir panašių faktorių. Įprastai vartojant kalbą net ir buitinėje aplinkoje nevengiama vaizdingumo, nekalbama tik paprastais trumpais sakiniais, pateikiant tik reikalingiausią informaciją. Dažnai pasakoma daugiau nei reikėtų vien tik perteikti informaciją, kalba išplečiama, vartojami vaizdingi posakiai, palyginimai, frazeologizmai.

Frazeologizmai – viena iš įdomiausių kalbinės raiškos priemonių, galinčių atspindėti įvairiausius kultūrinius reiškinius, jų vertinimą, mąstymą. Frazeologizmai pagyvina kalbą, padaro ją daug vaizdingesnę. Kuriamas vaizdas tampa gyvesnis, dinamiškesnis, emocingesnis. Frazeologizmai yra plačiai paplitę ir vartojami įvairiuose diskursuose: grožinėje, buitinėje, kiek rečiau mokslinėje kalboje.

Frazeologija yra gana seniai žinomas kalbos reiškinys, iš pradžių pradėjęs plisti šnekamojoje kalboje, kiek vėliau persikėlęs į raštus. Frazeologijoje atsispindi sukaupta liaudies išmintis, istorija, kultūra. Frazeologizmai pakeičia įprastą kalbėjimą, pagerina jį, praplečia vaizduotės ribas. Frazeologizmai yra pastovūs, ekspresyvūs junginiai, sudaryti iš paprastų, suprantamų žodžių. Frazeologizmai vartojami ir jų reikšmė suprantama neskaidant jų, vartojant frazeologinį junginį su atitinkama junginio, o ne jį sudarančių žodžių, reikšme. Frazeologizmai vartojami norint vaizdingiau ar tiesiog kitaip perteikti informaciją apie žmogaus aplinką ir įvairius pasaulio reiškinius. Jais dažnai apibūdinamos įvairios žmogaus kūno dalys, maistas, naminiai ar laukiniai gyvūnai, daiktai, prietaisai, augalai, gamtos reiškiniai ar net antgamtinės būtybės.

Temos aktualumas: frazeologizmai nuo pat jų vartojimo pradžios buvo ir tebėra gana saviti. Jų vartojimas nemenkai priklauso nuo aplinkos: pašnekovų, laiko, vietos, temos ir kitų panašių sąlygų. Vartojant frazeologizmus labai svarbu, kad abi pusės (adresatas ir adresantas) gerai suprastų jų reikšmę. Priešingu atveju gali tapti sunku susikalbėti, atsirasti dviprasmybių,

neaiškumų ar net iš viso nepavykti užmegzti ar palaikyti ryšį bendraujant. Be abejo, nuo frazeologizmų atsiradimo jų vartojimas gana smarkiai keitėsi: iš pradžių tam tikri frazeologizmai buvo vartojami tam tikroje vietovėje, vėliau, pradėjus juos vartoti rašytinėje kalboje, išplito daug plačiau. Vartojami frazeologizmai taip pat nuolat kinta – kai kurie tampa rečiau vartojami ar būna visai užmiršami, nes nebėra aktualūs. Kai kuriuos iš jų tampa sunku ar net visai neįmanoma suprasti – ypač senesnius, ne tokius paplitusius, atsiradusius tik dėl kokios nors konkrečios situacijos, o ne pasikartojančių dalykų, veiksmų, reiškinių ar pan. Taip pat nuolat kuriami ir vartojami nauji frazeologizmai. Kai kurie frazeologizmai buvo labai seniai paplitę, o jų kilmė yra specifinė ar jau užmiršta ir būtent dėl to tampa sudėtinga nustatyti frazeologizmo reikšmę. Tik dalis frazeologizmų yra paplitę taip, kad yra vartojami visuose šalies regionuose ar net kitose šalyse – yra verčiami (labiausiai tai būdinga frazeologizmams, kurie plinta rašytiniu būdu). Frazeologizmai, kurie yra atsiradę dėl konkrečios situacijos ir konkrečioje vietovėje, įprastai yra mažiau paplitę ir žinomi. Nežinant konkrečių atsiradimo aplinkybių, kartais sudėtinga paaiškinti frazeologizmo reikšmės motyvą.

Tema – frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais.

Tiriamoji medžiaga: tiriamąją darbo dalį sudaro 310 frazeologizmų su augalų pavadinimais, surinktų iš Jono Paulausko „Lietuvių kalbos frazeologijos žodyno“ (2003) ir taip pat Paulausko redaguoto, Lietuvių kalbos instituto išleisto „Frazeologijos žodyno“ (2001). Darbe taikomas aprašomasis metodas. Analizuojami frazeologizmai suskirstyti į grupes pagal reikšmę ir analizuojama reikšmių motyvą bei reikšmių tendencijos.

Tikslas – išanalizuoti frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais reikšmes, išskirti ir aptarti dėsningumus.

Uždaviniai:

1. Aptarti frazeologizmų požymius ir funkcijas;
2. Aptarti frazeologizmų kilmę, tyrinėjimas ir vartojimo ypatybes;
3. Suskirstyti surinktus frazeologizmus pagal reikšmes;
4. Išanalizuoti surinktų frazeologizmų reikšmes ir jų motyvą;
5. Nustatyti reikšmių dėsningumus.

1. Bendrosios pastabos apie frazeologiją ir frazeologizmus

1.1 Frazeologizmų požymiai

Frazeologija tyrinėja frazeologinius, kitaip sakant – pastoviuosius žodžių junginius. Frazeologinio žodžių junginio reikšmė yra vientisa ir sudaro vieną leksinį vienetą bei atitinka vieno žodžio reikšmę (Jakaitienė, 2009, 279).

Dauguma mokslininkų, tyrinėdami frazeologizmus, išskiria tris pagrindinius jų požymius. Pirmas požymis yra pastovumas – frazeologizmas kaip vientisas darinys, kurį sudarantys žodžiai negali būti laikomi atskirais vienetais. Labai svarbu tai, kad frazeologizmas yra atkuriamas iš atminties kaip vientisas darinys, o nėra iš naujo kuriamas kalbėjimo metu pagal tam tikrai kalbai būdingą sintaksinį modelį.

Antras požymis – vaizdingumas. Frazeologizmai yra daug vaizdingesnė informacijos perteikimo forma nei paprasti žodžių junginiai. Frazeologizmai kalboje vartojami ne tik kaip komunikacijos ar bendravimo priemonė, bet yra labiau skirti ir tinkami pagyventi kalbą, išreikšti ekspresiją ir emocijas.

Trečias frazeologizmų požymis yra vientisumas. Vientisumas suteikia frazeologiniam junginiui naują vientisą reikšmę: svarbi viso junginio reikšmė, o ne jį sudarančių žodžių reikšmės. Frazeologinio junginio reikšmė yra visiškai ar bent iš dalies nutolusi nuo jį sudarančių žodžių reikšmių. Frazeologizmo reikšmė dažnai yra nesusijusi su jį sudarančių žodžių, kitaip sakant – leksinių frazeologizmo dėmenų – reikšmėmis. Net ir iš kelių ar daug daugiau dėmenų sudarytų frazeologizmų reikšmę dažnai galima nusakyti vienu žodžiu, pavyzdžiui, frazeologizmo, sudaryto iš trijų žodžių *po beržu nuvažiuoti* reikšmę nusako vienas žodis – „mirti“ (Palionis, 1985, 218). Galima daryti išvadą, kad „<...> frazeologizmas yra semantiškai neskaidomas žodžių junginys, turintis apibendrintą, arba vientisą, reikšmę“ (Jakaitienė 1980, 95).

Jonas Paulauskas (2001, 7) teigia, kad frazeologizmai pasižymi vientisa sandara, vaizdingu stiliumi ir vientisa reikšme. Iš to galima būtų suformuluoti frazeologizmo apibrėžimą: „<...>

frazeologizmas – tai pastovus ir ekspresyvus žodžių junginys, turintis savarankišką reikšmę ir atkuriamas šnekos procese kaip gatavas vienetas.“ Jei žodžių junginys neturi bent vieno iš šių požymių, jis nėra frazeologinis (Paulauskas, 2001, 7).

E. Jakaitienė (2010, 282) išskiria dar ir tai, kad frazeologizmams ir jų vartojimui yra svarbi dar ir tam tikra frazeologinė aplinka. Ji būna sudaryta iš tam tikrų žodžių, leidžiančių teisingai ar lengviau suprasti frazeologizmą. Pavyzdžiui, frazeologizmas *kaip rugius pasėjęs* įgauna reikšmę „lėtai“, kai yra vartojamas su veiksmažodžiu *eina*. Taip pat, tarkim, frazeologizmas *kaip ropės kremta* įgauna reikšmę „sklandžiai“ vartojamas kartu su veiksmažodžiais *kalba, skaito*. Galima būtų teigti, kad žodžiai, vartojami šalia frazeologizmų, kitaip sakant, aplinka, kontekstas padeda lengviau suprasti frazeologizmo reikšmę ir atskirti ją nuo kitų galimų frazeologizmo reikšmių (jei jų yra ne viena).

Frazeologiniai junginiai dažniausiai yra sudaryti iš bendrinės kalbos žodžių. Tačiau paplitę ir tarmėse vartojami jų atitikmenys. Frazeologijoje galima įžvelgti ir tam tikrus istorinius etapus. Lietuvių kalbos frazeologija atspindi tuos laikus, kai buvo plačiai paplitusios svetimybės. Kalbos kultūros reikalavimai beveik išstūmė šias svetimybes iš kalbos, tačiau frazeologijoje jos išliko iki dabartinių dienų. Frazeologizmuose aptinkami tokie dėmenys, kaip *dūšia, pekla, svietas* ir kt. Kartais svetimybes stengiamasi pakeisti bendrinės kalbos žodžiais, nors kartais tai padaryti yra labai sunku ar kartais ir visai neįmanoma. Be to, pakeitus tarminius žodžius į bendrinės kalbos atitikmenis, frazeologizmas praranda dalį savovaizdingumo (FŽ¹ 2001, 12).

1.2 Frazeologizmų funkcijos

Viena iš svarbiausių frazeologizmų funkcijų yra vaizdingai, perkeltine prasme perteikti informaciją. Frazeologizmai yra ekspresyvūs ir įtaigūs – dėl to dažnai tampa ilgaamžiškai ir dažnai vartojami, dėl jų skambumo juos lengva įsiminti. Frazeologizmai išties pagyvina kasdienybę. Lipskienė (1979, 5) lygina žmogaus vaizduotę su žydinčia pieva, o frazeologizmus vadina puošniausiomis pievos gėlėmis. Apskritai, galima būtų teigti, kad frazeologizmai pagyvina kartais nuobodoką kalbėjimą.

¹ „Frazeologijos žodynas“

J. Pikčilingis „Lietuvių kalbos stilistikoje II“ (1975, 358) akcentuoja frazeologizmų vaizdingumą ir raiškumą, vadindamas juos stiliaus aukso valiuta, tuo, nuo ko pirmiausia priklauso išraiškos sodrumas, spalvingumas, emocinis poveikis. Remdamasis žymių rašytojų – Žemaitės, Petro Cvirkos, Mariaus Katiliškio – kūryba, kalbininkas teigia, kad frazeologizmai yra glausto pasakymo pavyzdžiai, kuriuose atmesta, atsisakyta viso to, kas nebūtina, ir paliktas tik būtinas branduolys. Autoriaus nuomone, vienas toks pasakymas atstoja ištisą aprašymą – „konspektiškai“, bet vaizdingai perteikia viso reiškinio turinį.

Frazeologiniai žodžių junginiai gali turėti ne tik šnekamosios kalbos savybių ar ta tikrą knyginę atspalvį, bet ir būti skirstomi pagal tai, ką labiau veikia: skaitytojo (ar klausytojo) emocijas arba vaizduotę. Pagal tai galima skirti emocinę - ekspresinę ir vaizdinę frazeologiją (Kitkauskienė 1976, 5). Emocinė - ekspresinė frazeologija perteikia kalbėtojo emocinę būseną, požiūrį, dažnai atspindi tam tikro veiksmo, dalyko ar aplinkybės vertinimą – išreiškia teigiamą ar neigiamą požiūrį. Frazeologizmai, turėdami daugybę papildomų reikšmės atspalvių, gali emociškai nuspalvinti kalbą, leisti gyvai ir įdomiai išsakyti subjektyvų žmonių požiūrį į tikrovės realijas. Vartojant tokius frazeologizmus galima pasakyti informaciją ne visai tiesiai, su iš dalies paslėpta mintimi, kuriant tam tikrą vaizdą. Frazeologizmas gali turėti papildomą reikšmės atspalvį, kurio žmonės, nežinantys to frazeologizmo, nesupras. Pavyzdžiui, gali būti vartojamas norint pašiepti, išreikšti susižavėjimą, hiperbolizuoti, ironizuoti, sukritikuoti. Tuo tarpu vaizdinei frazeologijai yra svarbesnis vizualinis reikšmės aspektas: tai, kaip atrodo daiktas, žmogus, reiškinys, o ne kokias emocijas jis sukelia.

Frazeologiniai junginiai taip pat gali atlikti ir jaustukų funkcijas. Tokio tipo frazeologizmai perteikia įvairias emocijas: baimę, liūdesį ir pan. Pyktis gali būti išreiškiamas įvairiais keiksmiais, pavyzdžiui: *kad medžiais nueitų* – „sakoma keikiant“ Ds. Kai kurie frazeologiniai junginiai atspindi modalumą, t. y. abejojimą sakomu dalyku, pvz.: *čemerys žino* „nežinia“. Kalboje taip pat vartojami frazeologizmai, kurie patikslina ar sustiprina atskirų sakinio dalių ar viso sakinio reikšmę, pavyzdžiui, *tik per aguonos grūdą* „vos vos“ (Jakaitienė, 2010, 304).

2. Kilmė, tyrinėjimas Lietuvoje ir vartojimas

2.1 Frazelogizmų kilmė

Frazelogizmų kilmė gali būti dvejopa. Jie gali būti savakilmiai ir skolintiniai. Pagrindinė ir aktyviausiai kurianti bei vartojanti frazeologizmus autorė yra viena ar kita kalba kalbanti bendruomenė. Didelę dalį frazeologizmų galima būtų laikyti kolektyvine minties išraiška. Savakilmiai frazeologizmai atspindi konkrečios kalbos sistemos savitumą. Savakilmiais „<...>“ laikytini frazeologizmai, kurių sandara ir reikšmė priklauso nuo pačios kalbos specifikos. Jų semantikoje, gramatinėje raiškoje užfiksuota tai, kas nacionalinėje kalboje specifiška, nepakartojama. Todėl juos taip sunku perteikti kita kalba.“ (Jakaitienė 2009, 233).

Nors frazeologizmai ir pasižymi kalbine išraiška, tačiau jie susiję ir su nekalbine tikrove, nes atspindi gyvenimo patirtį, papročius, požiūrį. Frazelogizmų stabilumas yra nulemtas ilgo laiko tarpo, juos vartojant. Tai tarsi istorinis palikimas. Frazelogizmai yra įdomūs todėl, kad yra vaizdingi, gyvi ir atspindi kalbos ypatumus. Juos gali būti sunku suprasti, nes nėra lengva atspėti jų reikšmę iš atskirų žodžių reikšmių, be to, jie kartais turi papildomų reikšmės atspalvių. Kartais gali būti sunku paaiškinti frazeologizmų kilmę – reikšmė gali būti pakitusi ar nesuprantama. Ypač sunku suprasti kitose kalbose (ar net tos pačios kalbos kitose tarmėse) vartojamus frazeologizmus, kai nepateiktas iliustracinis sakinyss ar nežinomas kontekstas.

Savųjų frazeologizmų reikšmė ir sandara priklauso nuo konkrečios kalbos, kurioje yra frazeologizmas, specifikos. Jakaitienė (2009, 295) teigia, jog jų semantikoje, gramatinėje raiškoje užfiksuota tai, kas nacionalinėje kalboje specifiška, nepakartojama. Žodžių junginys, sudarantis frazeologizmą, yra autentiškas, priklausančias kalbai, dažnai jį sudaro tarmiški žodžiai ar itin seniai lietuvių kalboje prigiję svetimžodžiai. Savakilmiais laikomi tokie posakiai, kurie tiek savo sandara, tiek savo reikšme atspindi konkrečios kalbos specifika.

Kita frazeologizmų rūšis – skolintiniai frazeologizmai. Skolintiniai frazeologizmai patenka į vartoseną iš įvairių kitų kalbų. Tai tokie frazeologizmai, kurie nėra laikomi liaudies kūryba ir gali būti verčiami. Įprastai skolintiniai frazeologizmai į kalbą patenka per knygų vertimus. Verčiant jie pritaikomi prie kalbos, į kurią yra verčiami, gramatinių taisyklių, nors gali būti ir tokių, kurie yra neverstiniai ir išlaiko kalbos, iš kurios ateina, raišką. Kartais, kai junginiai

turi visiškai vienodų atitikmenų keliose kalbose, yra sunku nustatyti, kurioje kalboje frazeologizmas yra atsiradęs ir į kurią nukeliavęs. Tokie frazeologiniai junginiai yra vadinami bendrybėmis. Tai „<...>“ junginiai, kurie turi visiškai adekvačių atitikmenų keliose kalbose. Be istorinės kalbos faktų analizės sunku pasakyti, kurioje kalboje jie yra atsiradę, o į kurias vėliau nukeliavę.“. Jie užima „<...>“ tarpinę poziciją tarp savųjų ir skolintinių frazeologizmų...“ (Jakaitienė 2009, 233).

Kai kalba tampa rašytinė, galima skirti ir konkretų vieno ar kito autoriaus sukurtą, į gyvenimą paleistą ir iki šiol tebevartojamą frazeologizmą. Lietuvių senuosiuose raštuose vartojama nemažai pastovių žodžių junginių, vaizdingų pasakymų, kurių atsiradimą galima aiškinti dvejopai: vieni jų autorių užrašyti iš gyvosios vartosenos arba sudaryti raštų vertėjų į lietuvių kalbą, o kiti išlaikę originalo kalbos turinį, bet įgiję lietuvišką raišką. Vadinasi, kilmės atžvilgiu (dažniausiai) skiriamos dvi grupės: savakilmiai ir skolintiniai frazeologizmai.

2.2 Frazeologizmų tyrinėjimai

Frazeologizmai nėra naujas reiškinys Lietuvoje, nėra lengva pasakyti, kada jie buvo pradėti vartoti (kadangi buvo vartojami šnekamojoje kalboje), tačiau kalbininkas V. Urbutis (2004, 239), teigia, kad lietuvių kalbos frazeologija kaip mokslas susiformavo dvidešimto amžiaus antroje pusėje, tada, kai frazeologizmai buvo pradėti intensyviau analizuoti ir tirti: „<...> išsiaiškinus frazeologizmų ir jų rūšių prigimtį, juos imta skirti bei pateikti bendruosiuose žodynuose, parengta ir išleista specialiųjų aiškinamųjų ir dvikalbių žodynų“

Lietuvių kalbos frazeologijos pradininkais laikomi Zuzana Jonikaitė (1961) ir Bronius Kalinauskas (1963). Jonikaitė gilinosi į „Lietuvių kalbos žodyno“ tomuose surinktus ir pateiktus pastoviuosius žodžių junginius, o Kalinauskas plačiai nagrinėjo šnekamosios liaudies kalbos frazeologizmus, vartojamus rašytojos Žemaitės kūrinuose, kurie pasižymi itin didele pastarųjų gausa. Kalinausko teigimu, tam, kad Žemaitė vaizdingumą kūrinuose išgaudavo būtent frazeologizmais, įtaką padarė tai, kad frazeologizmų vartojimas buvo paplitęs jos gyvenamojoje aplinkoje. Ir pati rašytoja buvo linkusi juos vartoti kasdieninėje kalboje. „<...> jei frazeologizmus pakeistume jų reikšmę atitinkančiais paprastaisiais žodžiais, labai nukentėtų kalbos stilingumas: kalba be frazeologizmų būtų nevaizdinga, nereikšminga“ (Narinkevičienė, 2010, 23).

Nuo 20 amžiaus antros pusės iki šiandienos frazeologizmai buvo nemažai tyrinėjami. Straipsnių ir knygų apie juos yra išleidę ir kiti kalbininkai. Reikia paminėti J. Barauskaitės, „Lietuvių kalbos frazeologizmus“ (1982), V. Drotvino, „Lietuvių kalbos leksiką ir frazeologiją“ (1987) (taip pat Drotvinas yra parašęs straipsnių apie verstinius frazeologizmus: „Frazeologizmai iš anglų kalbos“ (2001), „Fraeologizmai iš rusų kalbos“ (2011)), apie frazeologizmus gana plačiai kalbama E. Jakaitienės knygoje „Leksikologija“ (2009). Jonas Paulauskas parašė „Lietuvių kalbos frazeologijos žodyną“ (1977), B. Jasiūnaitė – knygą „Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje“ (2010), Juozas Pikčilingis nagrinėjo frazeologiją „Lietuvių kalbos stilistikoje“ (1975), Jonina Lipskienė išleido „Vaizdinguosius lietuvių kalbos posakius“ (2008), V. Vitkauskas aprašė frazeologizmus knygoje „Liaudies kalbos grožis“ (1981), K. Župerka – „Lietuvių kalbos stilistika“ (1983) ir kt.

2.3 Frazeologizmų vartojimas Lietuvoje

Kaip jau minėta, daugiausia frazeologizmų yra liaudies kūryba, todėl jie daugiausia ir vartojami liaudyje, šnekamojoje kalboje. Tačiau frazeologizmai yra svarbūs ir rašytinėje kalboje. Jų dažnai galima aptikti ne tik grožinėje literatūroje, bet ir periodiniuose leidiniuose, nes vaizdinga ir įdomi kalba (kokią ją ir padaro frazeologizmų įterpimas) atrodo patraukliai ir pritraukia daugiau skaitytojų.

Frazeologija yra labai svarbus rašytojo kalbos elementas. Gyva, vaizdinga frazeologija suteikia literatūros kūrinių kalbai spalvingumo, leidžia rašytojui emociškai, vaizdingai išreikšti savomintis, kurti ryškius literatūrinius paveikslus. Vieni frazeologizmai yra kilę ir vartojami iš liaudies šnekamosios kalbos, kuriai bene labiausiai ir būdinga frazeologijos gausa, taip labiau priartinant fiktyvų tekstą prie skaitytojų. Kitų frazeologizmų pirminis šaltinis yra būtent fiktyvūs tekstai, kuriuos rašant frazeologizmai buvo sugalvoti ir tik vėliau, paskaičius kūrinius, paplito ir prigijo liaudyje.

Lietuvių literatūros klasikais — K. Donelaitis, P. Cvirka, A. Vienuolis, I. Simonaitytė, Žemaitė ir kiti — savo kūriniuose gausiai vartoja liaudies šnekamosios kalbos frazeologiją, tuo priartindami savo raštų kalbos stilių prie liaudies šnekamosios kalbos, kuriai taip būdingas frazeologijos gausumas. Nors frazeologijos žodyne daugiausia frazeologizmų užrašyta iš tarmių, jame pateikiama ir grožinės literatūros autorių raštuose vartojamų frazeologizmų, pavyzdžiui, iš

Žemaitės raštų išrašyta per 1700 frazeologizmų, iš I. Simonaitytės apie 700, iš A. Vienuolio ir G. Petkevičaitės-Bitės – po 500 ir t. t. (FŽ 2001, 5-6).

3. Frazeologizmai pagal reikšmę

Frazeologizmai gali būti klasifikuojami pagal įvairius požymius, pavyzdžiui: struktūrą, kilmę, sudarančius dėmenis ir t. t. Taip pat skirstomi pagal reikšmę, arba, kitaip tariant – semantiniu aspektu, kuris ir bus akcentuojamas šiame darbe. Reikšmė, kuri visada yra pastovi, net svarbesnė nei frazeologizmo struktūra. Frazeologinis žodžių junginys yra suprantamas kaip vienas vienetas, turintis vieną, nekintamą reikšmę (Jakaitienė 2009, 285).

Frazeologizmai paprastai turi metaforinę reikšmę. Kai kuriais atvejais visiškai nesunku atspėti, kaip jų reikšmė susijusi su tiesiogine žodžių reikšme. Pavyzdžiui, *kaip grybai po lietaus* „apie smarkiai daugėjantį“ Vaižg. Lyginamuoju frazeologizmu sakoma, kad ko nors smarkiai daugėja panašiai kaip po lietaus pradeda smarkiai daugėti dygstančių grybų. Tačiau kita dalis frazeologizmų yra daug sunkiau suprantami, jų reikšmė išties savita, nes juos sudarantys žodžiai yra visai nesusiję su frazeologizmo reikšme, pavyzdžiui: *kaip aguonas sėja* – „apie tyliai verkiančią“ Lp; *kviečius sėti galima* – „apie purviną sprandą“ Grš ir pan. Ypač sunku suprasti reikšmės motyvaciją, kai nėra žinomos frazeologizmo atsiradimo ir vartojimo aplinkybės.

Kaip jau minėta, vienas iš svarbiausių frazeologizmų bruožų yra tai, kad savo reikšme jie yra pastovūs ir suprantami kaip vienas, neskaidomas vienetas. Taip, kaip ir žodžiu, frazeologizmu užkoduojama ir atgaminama tam tikra suprantama informacija. Kiekvieno frazeologizmo reikšmė dažniausiai yra individuali, nors kartais frazeologizmai gali turėti ir skirtingas reikšmes, priklausomai nuo vietovės, kur yra vartojami (Jakaitienė 2009, 285).

Bendrai pagal reikšmę frazeologizmus būtų galima skirstyti į tam tikras grupes, pagal, pavyzdžiui, tai, ką jie apibūdina. Žiūrint iš reikšmės turinio pusės, galima būtų teigti, kad frazeologizmai apibūdina ganėtinai kasdieniškus veiksmus, susijusius su žmogaus darbais, sunkumais ar džiaugsmiais, aktualijomis ir pan. Kitaip sakant, tai, kas svarbu žmogui kasdieniniame gyvenime (tai tik patvirtina, kad frazeologizmai daugiausia yra liaudies kūryba).

3.1 Frazeologizmų reikšmių motyvacija

Nagrinėjant frazeologizmų reikšmę, galima skirstyti frazeologizmus ir pagal tai, ar jų reikšmė yra motyvuota, ar nemotyvuota. Jonas Palionis (1999, 222-224) išskiria du tipus, į kuriuos gali būti skirstomi frazeologizmai semantiniu pagrindu – idiominiai frazeologizmai ir neidiominiai frazeologizmai.

1. Idiominiai frazeologizmai (arba kitaip sakant idiomos). Tai neišskiriami, nekaitomi, sustabarėję žodžių junginiai, kurių vientisai frazeologizmo reikšmei įtakos neturi frazeologizmą sudarančių žodžių reikšmės. Tokių frazeologizmų reikšmė yra visiškai nemotyvuota.
2. Neidiominiai frazeologizmai – tai tokie frazeologiniai junginiai, tarp kurių bendros frazeologizmo reikšmės ir jų sudarančių žodžių reikšmių yra sąsaja. Tokių frazeologizmų reikšmės yra daugiau ar mažiau motyvuotos. Neidiominiai frazeologizmai gali būti skirstomi dar smulkiau: skiriama ar motyvacija yra ryški, ar neryški. Ryškios motyvacijos frazeologizmus sudarančių žodžių reikšmė yra susijusi su frazeologizmų reikšme. Ryškios motyvacijos frazeologizmai gali būti vartojami ir tiesioginėmis reikšmėmis. Tuo tarpu neryškios motyvacijos frazeologizmų reikšmė yra tik šiek tiek susijusi su frazeologizmą sudarančių žodžių reikšme.

Jakaitienė (2010, 288-293) išskiria motyvuotus frazeologizmus į tris smulkesnes grupes: 1. Tropiniai frazeologizmai (kitaip sakant, sustabarėję topai). Tai sustabarėję perkeltine prasme vartojami žodžių junginiai. Bet kokio perkeltine reikšme vartojamo žodžio kuriamas vaizdas yra susijęs su tiesiogine to paties žodžio reikšme. 2. Lyginamieji frazeologizmai – sustabarėję visuotinai vartojami palyginimai. 3. Samplaikiniai frazeologizmai – tai tarpinis variantas tarp laisvųjų ir stabiliųjų junginių.

Riba tarp idiomų ir neryškios motyvacijos frazeologizmų yra ganėtinai sunkiai nustatoma. Skiriamuoju bruožu galima laikyti tai, kad apytikslę neryškios motyvacijos frazeologizmų reikšmę galima būtų nustatyti ir nežinant frazeologizmo atsiradimo ar vartojimo aplinkybių, o idiomoms yra labai svarbus, ko gero netgi būtinas kontekstas (Palionis, 1985, 222).

Šiame darbe tirti frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais. Iš pradžių frazeologizmai suskirstyti į grupes pagal semantiką, didesnės grupės suskirstytos į mažesnius pogrupius. Išanalizavus frazeologinius žodžių junginius su augalų pavadinimais, rasta trylika grupių, į kurias jie gali būti išskirti pagal tai, ką apibūdina. Po to aiškinama kiekvieno frazeologizmo ar panašią reikšmę turinčių frazeologizmų grupės reikšmė – aptariama reikšmės motyvacija, frazeologizmo vartojimo aplinkybės. Taip pat akcentuojamas reikšmės nusakomas vertinimas – teigiamas ar neigiamas. Galiausiai pateikiama tyrimu nustatytų frazeologizmų statistikos duomenų.

Būsenų pavadinimai:

beržo košės paragauti „būti sumuštam“ KrvP; *beržo medaus gauti* „būti sumuštam“ rš.; *beržo taukų gauti* „būti sumuštam“ Prk; *beržo košės gauti* „būti nubaustam“ Jnš– neryški frazeologizmų motyvacija, gavimas (gauti bausmę) ir ragavimas gali būti siejamas su būsenos perteikimu. Beržas siejamas su mušimu, nes mušama su beržine rykšte ar tiesiog beržo šakele.

apynių žiedelių uostęs „išgėręs“ Cvir – motyvaciją galima būtų pagrįsti tuo, kad iš apynių yra gaminamas alus. Santykis su apyniais (šiuo atveju uostymas) siejasi su tapimu ar buvimu girtam.

³ „Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas“

grastyčios žydi paausiuose „pradedą žilti“ AI – savaimė atsirandanti fizinė būseną. Frazėologizmas motyvuotas spalva: augalo žiedo spalva yra panaši į žilti pradedančių plaukų spalvą.

Taip pat penki frazeologizmai apibūdina emocines būsenas, visi jie turi neigiamą konotaciją:

smilgos neįkiši į subinę „sakoma apie išsigandusį“ Rz; *smilgos neįkiši į užpakalį* „sakoma apie išsigandusį“ Skdv – smilgos įkišimas į užpakalį – nubaudimas, skausmo sukėlimas. Frazėologizmai apibūdina staigių emocijų sukeltą būseną, susijusią su staigia reakcija, įsitempimu.

pupa spaudžia širdį „neiškenčia nepasakojęs“ LRT; *smilga rūroje* „sakoma apie patekusį į keblią padėtį“ LRT; *dagių pakišti po šikna* „apie nerimaujantį“ Šk – visi trys frazeologizmai apibūdina negalėjimą nurimti, buvimą įsitempus. Tai tokios būsenos, kurias sukelia daug emocijų vienu metu.

Vienas frazeologizmas apibūdina psichinę būseną. Jis turi neigiamą konotaciją:

kaip iš beržo iškritęs „apie nesusigaudantį“ Šmn – iškritimas iš medžio siejamas su neįprasta situacija, sukrėtimu, kuris sukelia sutrikimo, nesusigaudymo, negalėjimo elgtis įprastai būseną.

Vienas frazeologizmas apibūdina socialinę būseną (statusą), priklausomą nuo kitų žmonių:

rūtą sėti „būti netekėjusiai“ LzP – frazeologizmas, kurio reikšmė siejama su tuo, kad netekėjusios mergelės augina rūtas darželiuose. Rūta yra įgijusi jaunų mergelių, skaistybės simbolio prasmę.

Daiktai:

Devyni frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais apibūdina gėrimus ir vienas junginys apibūdina kitokį daiktą:

rožių vainikas „rožančius“ Sir – rožės siejamos su rožinio pavadinimo kilme, vainiko motyvaciją galima išvelgti formoje – apskritas vainikas ir apskritimo formą sudarantis vėrinys.

miežių kraujas „alus“ J.; *rugių ašaros (pienas)* „naminė degtinė“ Plt; *rugių ašaros* „naminė degtinė“ Plt; *rugių kraujas* „degtinė“ JD; *rugių pienas* „naminė degtinė“ Šts; *rugių rasa* „degtinė“ Grl; *rugių taukai* „naminė degtinė“ Šts; *rugių žiedelis* „degtinė“ JD – personifikuotai apibūdinamas iš augalų gaunamas skystis, o gėrimų motyvacija siejama su tuo, iš ko gaminami gėrimai (iš rugių ar miežių).

Kiekis:

Aštuoni frazeologizmai su augalų pavadinimais apibūdina kiekį, penki iš jų apibūdina mažą kiekį, o trys – didelį:

nė aguonos grūdo „visai ne“ Kv; *ant aguonos grūdo* „nė trupučio“ Bil; *aguonos grūdelis* „labai nedaug“ Slč – šių trijų frazeologizmų apibūdinančių mažą kiekį motyvaciją pagrindžia grūdelio dydis, nusakantis mažumą, menkumą (aguonos grūdeliai siejami su labai mažu dydžiu, smulkumu).

smilgai perduriant „nė trupučio“ Varn; *per smilgos svyravimą* „vos vos“ Antz – du frazeologizmai, taip pat apibūdinantys mažą kiekį, galėtų būti siejami su smilgos plonumu, menkumu.

du grybai barščiuose „per daug“ Kt – frazeologizmas apibūdina neįprastai didelį ko nors kiekį, panaudotą įprastoje situacijoje.

kaip šungrybių po lietaus „daug“ Balt; *kaip kanapyno* „daug gražių, augalotų“ Trgn – dviejų frazeologizmų didelis kiekis yra perteikiamas gausiai (tankiai) augančių augalų vaizdu.

Mitinės būtybės:

Trys frazeologizmai su augalų pavadinimais apibūdina mitines būtybes: *rugių boba* „vaikų baubas“ Mrj; *pupų velnias* „baidyklė“ Nm; *kanapių striokas* „baidyklė“ Pls – visi jie turi neigiamą konotaciją, yra susiję su baime, baisumu, negražumu. Frazeologizmai

nurodo, kur galima sutikti tokias mitines būtybes, yra vartojami norint pagąsdinti vaikus, kad jie neitų į tas vietas.

Keiksmiai:

Trys frazeologizmai su augalų pavadinimais vartojami keiksmuose, kitaip sakant, yra sakomi keikiantis ar keikiant ką nors:

kad sausais medžiais nueitų „toks keiksmas“ Srj; *sausais medžiais nustaugtų* „sakoma keikiant“ Nč; *kad medžiais nueitų* „sakoma keikiant“ Ds – visi jie yra susiję su miškais, jų motyvaciją galima pagrįsti tuo, kad keikiant, keikiamas dalykas ar gyva būtybė yra siunčiamas toli – į miškus, kur daug medžių. Sausi medžiai gali būti siejami su pykčiu, nes sausas medis staigiai įsiplieskia (kaip ir pyktis).

Gyvūnų ir augalų pavadinimai:

Trys frazeologizmai reiškia augalus, vienas – gyvūną:

akių žolė „ugniažolė“ N – frazeologizmo motyvacija pagrįsta augalo turimomis vidinėmis savybėmis – tuo, kad šis augalas turi daug naudingų medžiagų, skirtų būtent akims gydyti.

laukinė rūta „jonažolė“ Pl; *rykštinė rožė* „japoninis svarainis“ Trgn; *miežių kekė* „laumžirgis“ prš – frazeologizmų reikšmių motyvacija pagrįsta išvaizda, t. y. išoriniais bruožais. Jonažolės lapeliai yra smulkūs, panašūs į rūtos lapelius, japoninio svarainio žiedai forma ir spalva yra panašūs į rožės žiedus, laumžirgis savo forma panašus į miežių varpą.

Gamtos reiškinių pavadinimas:

Vienas frazeologizmas su augalo pavadinimu reiškia gamtos objektą – *lauro juosta* „vaivorykštė“ Aps. Juostos forma panaši į vaivorykštės formą, lauro lapai – taikos, kilnumo simbolis. Galima įžvelgti teigiamą konotaciją – lauro lapai asocijuojasi su gėriu kaip ir vaivorykštės matymas asocijuojasi su gėriu, sėkme, laime.

Asmenų pavadinimai:

Trys frazeologizmai su augalų pavadinimais apibūdina asmenų pavadinimus. Visi jie turi neigiamą konotaciją:

pupų pėdas „mažas“ Mžs; *medžio piūklas* „pikčiurna, niurgzlys“ Tv; *medžio subinė* „apie netikusį“ J – frazeologizmų motyvaciją galima būtų pagrįsti dydžiu (mažas, menkas pupų pėdo dydžio), būdo savybe – pikčiurna graužia kitus kaip medinis pjūklas bei psichinėmis savybėmis – medis asocijuojasi su nejudrumu, nelankstumu, *subinė* – su prastumu, blogumu.

Abstraktai:

19 frazeologizmų su augalų pavadinimais apibūdina abstrakčius dalykus. Smulkiau būtų galima skirti teigiamus, neigiamus ir neutralius abstrakčius dalykus. Penki frazeologizmai apibūdina teigiamus abstrakčius dalykus, jie yra susiję su laime, sėkme, gėriu:

rugiai žydi „geras laimikis“ Šts; *kviečiai žydi* „laimingas gyvenimas“ Kps. Šie frazeologizmai susiję su laime ir gėriu. Galima įžvelgti motyvaciją todėl, kad grūdinių augalų žydėjimas reiškia, kad būs grūdų, t. y. bus maisto, o tai asocijuojasi su laime. Taip pat su laime siejasi ir dar vienas abstraktus frazeologizmas – *kepta ropė* „sėkmė“ Krėv – kepta ropė yra skanesnė nei nekepta, gauti keptos ropės reiškia pasisėkimą, o jos gavimas suteikia laimės.

alyvos šakelė „taikos, ramybės ženklas“ Lauc; *paparčio žiedas* „laimė“ Marc – alyva Biblijoje aprašoma kaip taikos ženklas, ji simbolizuoja gerą valią, ramybę. Paparčio žiedas – laimės ir sėkmės simbolis baltų mitologijoje. Laimę taip pat sunku rasti kaip ir paparčio žiedą.

Šeši frazeologizmai apibūdina neigiamus abstrakčius dalykus. Jie susiję su skausmu, kančia:

beržo lapienė „mušimas (baudžiant)“ KrvP – beržas siejamas su mušimu, nes įprastai mušama (vaikai baudžiami) su iš beržo rykšte arba tiesiog nusilaužus beržo šakelę, ant kurios dar yra lapų.

dilgėlių vainikas „atgailos vieta“ Vdk – vainikas siejamas su skausmu, atgaila (Biblijoje aprašomas erškėčių vainikas), dilgėlės – su nemalonumu, skausmu.

žalio medžio kryžius „didelis vargas“ Mrk – kryžius simbolizuoja skausmą, kančią, vargą, sunkumus. Žalias medis – sunkesnis nei sausas, išdžiuvęs, tad dar labiau padidina kryžiaus suteiktą vargą (prideda svorio).

smilgų tvora „nerealus darbas, neįtikimas dalykas“ Smn – smilgos asocijuojasi su menkumu, plonumu, silpnumu, o tvora – su stiprumu, apsauga, tvirtumu. Iš smilgų pastatyta tvora negalėtų būti stipri, todėl yra laikoma nerealio dalyku.

dagys po uodega „nemalonumas, susierzinimas“ VencI; *kaip dagys po uodega* „nemalonumas“ Varn – pakišus dagių po užpakaliu, nėra patogiu, nemalonu, jaučiamas skausmingas dūrimas. Ko nors lyginimas su sėdėjimu ant dagių siejamas su nemalonumu, nepatogumu, skausmu.

Aštuoni frazeologizmai su augalų pavadinimais apibūdina neutralius abstrakčius dalykus. Penki iš jų apibūdina žaidimus, kurių reikšmių motyvaciją pagrįsti yra sudėtinga, reikia žinoti kontekstą, kitaip sakant, konkrečias situacijas, kodėl atsirado toks pavadinimas ir ar jis susijęs su pačiu žaidimu, ar sugalvotas atsitiktinai. Galima būtų spėti, kad veiksmas, minimi žaidimų pavadinimuose, primena buitinius veiksmus (rauti, palaužyti, pirkti), kurie yra atliekami žaidžiant:

pušį gaudyti „žaidimas gužutėmis“ Krš; *ridiką rauti* „toks žaidimas“ Brt; *ridikus rauti* „toks žaidimas“ Dr; *kanapes palaužyti* „toks žaidimas“ Dv.; *avižas pirkti* „toks žaidimas“ Krkl.

čemeris žino „nežinia“ Kp – šnekamojoje kalboje čemeriu vadinamas velnias, dar kitaip galima būtų pasakyti – *velnias žino* arba tiesiog – *niekas nežino*.

rūtų vainikas „skaistybės simbolis“ KrvP – rūtas augindavo jaunos, skaisčios, netekėjusios mergelės, todėl rūta – jų simbolis. Per vestuves dėvimas rūtų vainikėlis parodo jų skaistumą.

avių sėja „tyla, ramuma“ Kt – frazeologizmo motyvą būtų galima pagrįsti tuo, kad sėjant avižas reikia tylėti, kitaip jos neaugs (toks prietaras). Sėjant avižas ir garsiai kalbant, išgirs paukščiai, atskris ir sules.

Fizinės savybės:

42 frazeologizmai su augalų pavadinimais apibūdina fizines savybes, kitaip sakant, savybes, kurios yra matomos išoriškai. Juos taip pat būtų galima suskirstyti į tris mažesnes grupes: posakius, kurie reiškia teigiamas, neigiamas ir neutralias fizines savybes. Teigiamas fizines savybes apibūdina 10 frazeologizmų su augalų pavadinimais. Daugiausia jų apibūdina grožį, tvirtumą, gerumą:

kaip rūta „labai geras, lietaus nesulytas (šienas)“ Ktk; *kaip nendrės* „labai vešlūs (javai)“ N; *kaip medis* „stambūs, geri (javai)“ Dv– motyvą galima būtų pagrįsti išvaizdos panašumu. Panašumas į rūtas pabrėžia šieno gražumą, gerumą, o panašumas į nendres – javų (tankiai sudyge javai panašūs į tankiai augančias nendres).

nors aguonas sėk „apie gerai įdirbtą dirvą“ Sur; *kaip aguona* „apie labai įdirbtą, purią dirvą“ Jnšk – aguonos mažumas sietinas su tikslumu, motyvą galima pagrįsti tuo, kad dirva yra išdirbta labai gerai susmulkintas kiekvienas žemės grumstas.

kaip dobilėlis „apie gražų bernelį“ Myk-Put; *kaip pūrinis dobilėlis* „apie gražų bernelį“ Žem– dobilas – bernelio simbolis, pabrėžiantis jo šaunumą, gražumą. Vartojama mažybinė forma, kuri dar labiau pabrėžia grožį.

kaip qžuolas „sveikas, tvirtas“ Gric; *kaip ridikas* „apie sveiką“ Žem – motyvą galima pagrįsti vidinėmis savybėmis – tvirtumu (ąžuolo tvirtumas parodo jo sveikumą) bei turimomis medžiagomis (ridikas turi daug sveikatai naudingų medžiagų, todėl ir pats asocijuojasi su sveikumu).

avižos bado „gerai nušertas“ Simon – motyvą galima susieti su tuo, kad arklius šeria avižomis, o pažiūrėjus į stambų, gerai nušertą gyvulį, tarsi matosi kuo jis šertas.

19 frazeologizmų su augalų pavadinimais apibūdina neigiamas fizines savybes. Daugiausia jų yra susijusių su menkumu, negražumu, nešvarumu:

nors į kanapes statyk „apie bjaurų, negražų“ Mrj; *į kanapes tinka* „apie negražų“ PnmA.; *iš pupų nevarytum* „negraži, apsileidusi“ Dglš; *kaip avižos šūdas* „apie blogai atrodanti“ Sut; *į kanapes statyti* „apie prastai apsivilkusį“ Švč; *iš kanapių nevaromas* „apsileidęs“ Jnšk; *iš pupų nevaromas* „atstumiantis, negražus, prastai apsirengęs“ Dauk; *į kanapius statomas* „bjaurus, negražus“ Rdn – frazeologizmai apibūdina negražumą, apsileidimą, prastą išvaizdą. Jų motyvaciją galima būtų aiškinti tuo, kad negražų žmogų galima statyti tik į lauką ar daržą, tarsi baidyklę. Kanapės ypač siejasi su prastumu, negražumu, nes yra laikomos prastu augalu.

ridikus sodinti galima „apie nešvarų“ Grd; *kviečius sėti galima* „apie purviną sprandą“ Grš; *ropes sėti galima* „apie nešvarias ausis, kojas, rankas“ Yl; *ropes sodinti galima* „apie nešvarias ausis, kojas, rankas“ Sk; *gali linus sėti* „apie labai purviną“ Brž – apibūdinama labai nešvari kūno vieta, kuri tampa panaši į dirvą – susikaupia tiek daug purvo, kad tam tikra kūno vieta tampa juoda ir spalva primena žemę, kurioje atseit galima sėti įvairius augalus.

kaip kopūstas „apie prastą galvą, sunkiai išmokstantį, greitai užmirštantį“ Jrb – kopūstas savo forma primena galvą– yra apvalus. Nemokšišumą galima pagrįsti tuo, kad kopūstas neturi smegenų, yra tik daržovė.

kaip rugius pjovęs „apie nuvargusį“ Dbk – rugių pjovimu apibūdinamas sunkus darbas, kurį dirbdamas jautiesi ir atrodai labai pavargęs.

kaip moliūgas „riebus, apkūnus“ Jnš.; *smilga perdurti* „labai liesas, plonas“ Vlk – kūno tipą apibūdinantys frazeologizmai, motyvuoti forma augalų, su kurias yra lyginami. Moliūgo apvalumas asocijuojasi su stambumu, o smilgos plonumas, menkumas – su liesumu.

alksnio vinis „kas menkas, nupiepęs“ Brs – alksnis silpnesnis medis nei, pavyzdžiui, ąžuolas, medinė vinis daug silpnesnė nei metalinė. Frazeologizmo motyvaciją parodo medinės vinies prastumas, kuris siejamas su menkumu, nupiepimu.

12 frazeologizmų apibūdina kitas fizines savybes, didelė dalis iš jų yra susiję su spalva:

kaip žydinti obelis „apie visai pražilusį“ Gs; *kaip obelė* „apie žilą“ Jž; *kaip obelis* „apie žilą“ Gs; *kaip žydinti obelis* „apie žilą“ Ds; *kaip linas* „apie šviesų, geltoną“ rš; *kaip linas* „apie geltonus plaukus“ rš – reikšmės motyvaciją galima paaiškinti spalva: obelių žiedų spalva yra lyginama su žilų plaukų spalva, linų spalva lyginama su šviesia, geltona plaukų spalva.

kaip meldynas „tankus, vešlus“ Sn – meldynas paprastai būna tankus, sudarytas iš didelio kiekio meldų, kurie sukuria tankumą. Meldynas asocijuojasi su dideliu augalų kiekiu vienoje vietoje.

kaip kanapė „labai aukštas, lieknas“ Gs; *viksva papjautum* „apie labai menką“ rš; *kaip pro smilgą* „apie besimerkiančias akis norint miego“ Ds; *kaip viksva prapjautos* „apie siauras akis“ KrvP – reikšmės motyvacija gali būti grindžiama dydžiu – aukšta ir plona kanapė; plona, siaura viksva ar smilga (dydis yra vertinamas menkinamai).

Būdo savybės:

29 frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais reiškia būdo savybes. Jas taip pat galima skirti smulkiau į teigiamas, neigiamas ir neutralias. Septyni frazeologizmai apibūdina teigiamas būdo savybes, jie nusako šaunumą, sėkmę ir kitus žmogaus būdo privalumus:

aguonos suskaitytos „apie labai kruopštų, tvarkingą“ Sur – aguonos grūdeliai asocijuojasi su smulkumu, tikslumu – tiksliai skaičiuoti aguonos grūdus reikia kruopštumo.

ne iš kanapių dygęs „smarkus, šaunus“ rš; *ne iš kanapių varytas* „smarkus, šaunus“ Alz; *ne į kanapius statomas* „šaunus, apsukrus“ Dauk; *ne iš kanapių dygęs* „smarkus, šaunus“ Vencl – kanapės laikomos prastu augalu, naudojamu virvėms, botagams vyti. Buvimas kanapėse sumenkina, o tuo tarpu, nebuvimas suteikia šaunumo, yra vertinamas teigiamai.

rožėmis klotas „sėkmingas“ Andr – rožės siejamos su grožiu, teigiamais dalykais, laime. Jų grožis asocijuojasi su geru gyvenimu (jomis klojamas gyvenimo kelias), sėkme.

liepa atkeptų nuo subinės „apie nebijantį šalčio“ End – frazeologizmo motyvaciją galima pagrįsti tuo, kad liepa yra medis, kurio karnos buvo lupamos, iš jų pintas apavas. Lupimas

buvo priklausomas nuo temperatūros – karštis padėdavo lengviau nulupti, karnos lengviau atšokdavo. Frazeologizmu norima pabrėžti žmogaus karštumą.

18 frazeologizmų apibūdina neigiamas būdo savybes. Jie apibūdina niekam tikusį, nesusigaudantį, piktą žmogų ar blogą daiktą:

kaip iš medžio išdribęs „apie nesusigaudantį“ LRT; *kaip iš medžio iškritęs* „apie nesusigaudantį“ LnkV; *kaip iš medžio krites* „apie nesusigaudantį“ rš; *kaip iš qžuolo iškritęs* „nesusigaudantis, naivus“ Žg; *iš medžio iškritęs* „apie nesusigaudantį“ Avyž – kritimas iš aukštai (iš medžio) sukelia smūgį, sukrėtimą, kuris verčia jaustis ir elgtis neįprastai, nekasdieniškai, nesusigaudyti aplinkoje.

šėko piauti šunims „apie niekam tikusį“ Cvir – šėko šunims pjovimas yra visiškai prasmės neturintis, nenaudingas ir niekam nereikalingas darbas. Žmogus, kuris dirba tokį darbą, asocijuojasi su niekam tikusiu, nenaudinga, nereikalingu.

kaip žvirbliai erškėčiuose „apie balius“ KvP – žvirbliai yra bailūs paukščiai ir paprastai susimeta į būrius, o išsigandę slepiasi krūmuose. Panašiai elgiasi bailūs žmonės.

ant sausų medžių „labai didelis pyktis“ Nč – frazeologizmas, kurio motyvą galima pagrįsti sauso miško savybe greitai užsidegti ar sudegti. Greitai užsiliepsnojantis sausas miškas asocijuojasi su greitai kylančiu dideliu pykčiu.

krūmuose augo, krūme gimė „apie neišauklėtą, neaptašytą žmogų“ Rs – krūmai asocijuojasi su nuošalia vieta, esančia toli nuo žmonių. Krūmuose gimti ar augti reiškia atsiskirti nuo visuomenės, nesilaikyti jos normų.

iš kanapių nevarytas „negudrus“ Mark; *į kanapes nešti* „apie netikusį, blogą daiktą“ Vaigž – kanapės siejamos su prastumu, blogumu, nes yra laikomus prastu augalu. Buvimas kanapėse reiškia, kad daiktas prastas, netikęs. Frazeologizmų motyvą galima pagrįsti vieta (kanapių lauku).

medžio širdelė „apie nejautrą, negailestingą“ Brž – medis asocijuojasi su tvirtumu. Medis sustingęs ir kietas – nejautrus. Mažybinė žodžio *širdelė* forma pabrėžia menkumą, mažumą. Pasakymas metonimiškai vartojamas nejautriam žmogui apibūdinti.

gyvu medžiu „prisispyręs“ Nmn; *ilgu medžiu* „labai prisispyręs“ Lp – medis asocijuojasi su tvirtumu, stipria valia, ryžtu. Jo gyvumas ar ilgumas pabrėžia nestovėjimą vietoje, didelį užsispyrimą.

viksva uodegoje „piktas“ Ukm– į užpakalį įkišta viksva sukelia nepatogumą, pyktį.

kaip arbūzas „menkai išmanantis, negabus“ Krš – arbūzas lyginamas su didele, bet prasta galva. Galimai arbūzo skystumas siejamas su skystomis smegenimis, menku protu, kas padaro žmogų negabų, neišmanantį.

mažai svogūnų ragavęs „nepatyręs“ Jnš – svogūnų aitrumas siejamas su sunkiu gyvenimu, vargu. Nedaug svogūnų ragavęs žmogus nėra daug vargo patyręs, dar neilgai gyveno arba gyvena nevargdamas.

smilgos galvoje „apie niekus kalbanti“ rš; *į smilgą nusidaužti* „sakoma apie tinginio darbą“ Klp – smilga siejama su menkumu, mažumu, silpnumu, nerimtais dalykais. Pabrėžiama neigiama frazeologizmo reikšmės konotacija.

Trys frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais apibūdina kitas būdo savybes:

pupų rėtį pasidėti „sakoma apie daug kalbanti“ Nj; *pupų sietą pasidėti* „sakoma apie daug kalbanti“ Slk – pabrėžiamas pupų mažumas ir didelis kiekis. Aliuzija į tai, kad spėsi suvalgyti pupų rėtį, kol plepys išsikalbės.

ar avižos dygsta „sakoma nenustygstančiam“ Trgn– neryški frazeologizmo motyvacija, kurią būtų galima pagrįsti tuo, kad avižų dygimas yra lauktas dalykas, skatinantis toliau dirbti, nesėdėti vietoje.

Veiksmas:

77 frazeologizmai su augalų pavadinimais apibūdina veiksmą. Dauguma jų (net 56) apibūdina blogą veiksmą. Aštuoni frazeologiniai junginiai nusako teštinį veiksmą:

vieną ropę rauti dviese „menką darbą kartu dirbti“ Krėv – ropės rovimas – ganėtinai paprastas ir nesunkus darbas. Ropės rovimas dviese asocijuojasi su menku, mažu noru dirbti, menkomis pastangomis ir prastu darbo rezultatu.

lino mūką iškentėti „patirti daug vargo“ Skr; *lino mūką kentėti* „labai vargti“ Lk – nuo pasėjimo iki tapimo drabužiu, linas išgyvena ilgą ir sunkų gyvenimą. Išgyventi lino mūką reiškia patirti daug vargo ir sunkumų.

ropes sėti šikine „tinginiauti“ Švn – *šikinė* suteikia neigiamą konotaciją. Sėjimas atsisėdus nėra geras, prasmingas darbas, suteikiantis naudos.

nė su medžiu neprimušti „negalėti paveikti, niekaip neprivaryti“ Jnš – medis siejamas su tvirtumu, stiprumu, didele jėga. Negalėjimas primušti net su medžiu siejamas su neįmanomu dalyku, visišku negalėjimu paveikti.

smilgų tvoras tverti „kurti nerealius planus“ Lp – smilgos asocijuojasi su menkumu, silpnumu. Smilgų tvora negalėtų būti tvirta, tinkama ar išvis reali.

ilgos avižos „varymas dirbti“ Rd – avižų ilgumas susijęs su darbo metu – ilgos avižos reiškia, kad yra pats darbymetis.

erškėčių kelią praeiti „labai vargti“ Cvir – erškėčiai, erškėčių spygliai siejami su vargu, sunkumais, blogumais. Senovėje erškėčių vainikus uždėdavo kaip pažeminimo ir gėdos ženklą. Erškėčių vainikai minimi ir Biblijoje – vainikas buvo uždėtas Kristui prieš einant į mirties vietą.

Didžioji dauguma frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais nusako baigtinį blogą veiksmą (48):

po beržu nuvažiuoti „mirti“ Aps; *po beržiukais važiuoti* „mirti“ Pb; *po žolynu pakišti* „palaidoti“ Prk; *po pušele atsigulti* „mirti“ Dglš; *po pušele važiuoti* „mirti“ Grv; *į sausą medį pašokti* „mirti, žūti“ Dauk; *po pušele atsigulti* „mirti“ Dglš – būti po augalais, vadinasi, būti po žeme – palaidotam.

dobilo nemindys „ilgai negyvens, greit mirs“ Rod; *dobilų nemindžios* „greit mirs“ Ap.; *dobilo nemins* „ilgai negyvens, greit mirs“ Krš; *žolyno neminti* „ilgai negyventi“ Tvr;

dobilo netremps „ilgai negyvens, greit mirs“ J– dobilai ir žolės asocijuojasi su pavasariniais augalais. Nemindžioti dobilų reiškia nebesulaukti pavasario, ilgai negyventi, greitai mirti.

ridiką kelti „bartis“ Gs; *ridiką lupti* „peštis“ Gs; *ridiką rauti* „peštis“ Gs; *ridikus rauti* „bartis“ KrvP; *ropes rauti* „bartis, peštis“ Krėv; *ridiką kelti* „bartis“ Gs; *ridiką lupti (rauti)* „peštis“ Gs; *ridiko duoti* „smarkiai mušti“ Krėv; *į pipirų žemę išginti* „smarkiai barti“ Žem; *į pipirų žemę išsiųsti* „smarkiai išbarti“ KrvP; *į pipirų žemę išvaryti* „smarkiai nubausti“ Paukš; *į pipirų žemę išvyti* „smarkiai barti“ Mrj; *parodyti kur pipirai auga* „pričiupti, nubausti“ Grž; *pasiųsti kur pipirai auga* „primušti“ Šein – neigiamos konotacijos frazeologizmai. Ridikų ir ropių aitrumas ir aštrumas yra siejamas su pykčiu, barniais, muštynėmis. Pipirų žemė – tolimi, šilti kraštai, į kuriuos grasinama išvaryti.

į rūtų darželį vesti „apgaučinėti“ Msn; *kaip rūtose sėdėti* „neištekti“ Krok – rūtos – jaunų, skaisčių mergelių simbolis. Auginti rūtas – būti skaisčiai, netekėjusiai. Netekti rūtų darželio – ištekėti ir netekti skaistumo.

beržo košės duoti „nubausti, išlupti“ Krkl; *beržo medaus duoti* „nubausti, išlupti“ Kč – beržas asocijuojasi su mušimu, nes dažniausiai mušama su beržine rykšte ar beržo šakele. Davimas siejamas su bausės davimu (mušimu).

smilgų krūme pasikorė „apie nesantuokinio vaiko tėvą“ Smn; *smilgose sudegė* „sakoma apie nesantuokinio vaiko tėvą“ Mont; *smilgose prigėrė* „sakoma apie nesantuokinio vaiko tėvą“ Gs – smilgos siejamos su menkumu, silpnumu. Frazeologizmų motyvaciją galima pagrįsti tuo, kad tėvas yra dingęs nežinia kur. Labai menkas tėvo ir vaiko ryšys.

į krūmus lįsti „gėdingai trauktis“ Gud-Guz – krūmai siejami su saugumu, vieta, kur galima pasislėpti, būti nematomam. Lindimas į krūmus siejamas su bėgimu nuo problemų, atsitraukimu, nebandymu kovoti ar ieškoti išeities.

morkvas skusti „lipti kam ant kulnų iš einant iš paskos“ Rdm – oda ant kulno yra plona, panaši į morkos viršutinį sluoksnį, kuris yra skutamas. Odos nuo kulno nulupimas užmynus yra lyginamas su morkos skutimu.

į kanapes pastatyti „sakoma apie bjaurų, negražų“ Tr – kanapės – prastas augalas, buvimas kanapėse turi neigiamą konotaciją, daiktas ar gyva būtybė, esanti kanapėse, asocijuojasi su baisumu, baidykle.

žalias aguonas krėsti „apkalbėti, keikti“ Rod – neryškos motyvacijos frazeologizmas – žalios aguonos nėra tinkamos valgyti, asocijuojasi su prastais dalykais. Aguonų krėtimas siejasi su daug smulkių žodžių.

dagių maišą pažerti „apkalbėti“ Avyž; *dagį pakišti* „sunervinti, suerzinti“ Žem; *kaip dagį pakišti* „supykdyti“ Žem; *dagį pakišti po uodega* „labai supykinti“ Varn – dagys siejamas su nematogumu, nemalonumu. Po užpakaliu pakištas dagys sukelia skausmą, nemalonumą, nepatogumą.

pypliauogių išeiti rinkti „sušalti“ Kt; *pypliaupuogių rasti* „sušalti“ Kt – pypliauogių motyvaciją galia pagrįsti tuo, kad pavadinimas susijęs su žodžiu pyplys, o šis – su veiksmožodžiu pypti.

per sausais medžiais nulėkti „niekais virsti“ Prng – sausas miškas greitai ir lengvai sudega – virsta nekuo.

smilgą įstatyti „nubausti“ Paukš – smilgą įkišti į užpakalį – padaryti blogą, sukelti nemalonumą, skausmą, nubausti.

svogūno skonį išmanyti „pajusti sunkumą“ LzP – svogūno aitrumas siejamas su sunkiu gyvenimu, vargu. Žinoti svogūno skonį reiškia žinoti, kaip gali būti sunku gyventi.

kaip į dilgynes įmesti „labai sujaudinti“ Pt – dilgėlės siejasi su neramumais, nerimu, blogumu, nudilginta vieta dilgčioja, peršti. Nudilginimas susijęs su smarkiomis emocijomis – dideliu susijaudinimu.

Daug mažiau frazeologizmų apibūdina teigiamus veiksmus – septyni. Šeši iš jų nusako baigtinį veiksmą:

rūtų vainiką sumynioti „ištekėti“ Krkl; *rūtų vainikėlį išvežti* „išžaginti“ Kudir; *rūtų vainiką sumynioti* „ištekėti“ Krkl; *rūtų vainiką suminti* „ištekėti“ Varn; *rūtą pažadėti* „sutikti tekėti“ Drsk– rutos yra jaunų mergelių simbolis. Jaunos netekėjusios mergelės augindavo

rūtas darželiuose, rūtos būdavo svarbiausias augalas, kuris simbolizavo skaistybę. Per vestuves merginos segėdavo rūtų vainikėlį, kaip savo skaistumo įrodymą. Netekti rūtų vainiko – netekti skaistybės..

laurus skinti „išgarsėti“ Trein – lauro lapai – šlovės, pergalės simbolis dar nuo antikos laikų. Lauro lapų skynimas asocijuojasi su laimėjimu, pergalės siekimu.

Vienas frazeologinis žodžių junginys nusako tęstinį veiksmą:

paparčius rinkti „svajoti apie laimę“ LzP – motyvaciją galima paaiškinti tuo, kad paparčiai, tiksliau paparčio žiedas, yra laimės ir sėkmės simbolis. Rasti paparčio žiedą reiškia rasti laimę.

Dešimt frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimas apibūdina kitus veiksmus. Vienas iš jų nusako tęstinį veiksmą:

aguoną grūsti „lakstyti aukštyn, žemyn“ Grv – motyvacija susijusi su aguonos vaisiumi, kuriam sudžiūvus viduje būna daug smulkių, barškančių sėklų, kurios lyginamos su uodų spiečiumi, kuris juda aukštyn, žemyn – panašiai kaip grūdamos aguonos.

Kiti devyni nusako baigtinius veiksmus:

linus pratęsti „pasisvečiuoti (per Užgavėnes)“ Šv – motyvacija susijusi su tradicijomis, ritualais, atliekamais per Užgavėnes, pavyzdžiui, pasivolioti sniege, kad linai geresni būtų. Žmonės tikėjo, kad drėgnas oras per Užgavėnes reiškia, kad linai gerai derės, o Užgavėnių dieną negalima verpti, nes linai bus prasti. Tikėta, kad per Užgavėnes reikia toli važiuoti – tada linai augs ilgi.

ridiką pastatyti „ant galvos atsistoti“ Lž; *obelę pastatyti* „atsistoti ant rankų aukštyn kojomis“ Škn – motyvaciją galima pagrįsti stovėjimo pozicija: šaknys kaip rankos ir galva, o kojos kaip lapai ir šakos.

kopūstą kirsti „mesti plokščią akmenuką vandens paviršiumi, kad keletą kartų atšoktų“ Trgn; *kopūstą numušti* „metant akmenuką vandens paviršiumi stengtis, kad jis atšoktų“ Ut; *kopūstą padaryti* „išmesti akmenį, kad krisdamas į vandenį čekšteltų“ Kt – motyvacija gali

būti grindžiama judesio panašumu – judesys, kertant kopūstą yra panašus į judesį metant akmenį vandens paviršiumi.

arklys avižose „apyvarai ar batų raiščiai atsirišo“ Paj – frazeologizmo motyvaciją galima pagrįsti tuo, kad atsirišę batų rašteliai velkasi paskui žmogų kaip virvė – paskui arklį.

kanapėmis pašerti „supliekti (arklį)“ Ar; *kanapėmis šerti* „mušti botagu“ Kps– kanapės siejamos su mušimu, nes iš kanapių vejamas botagas.

Veiksmo aplinkybės:

57 frazeologiniai žodžių junginiai su augalų pavadinimais apibūdina veiksmo aplinkybes. Devyni iš jų apibūdina teigiamas veiksmo aplinkybes:

kaip ropę graužia „sklandžiai, puikiai (kalba, skaito)“ Žem; *kaip ropę kramto* „sklandžiai (kalba, skaito)“ Arm; *kaip ropes kremta* „sklandžiai (kalba, skaito)“ KrvP – teigiamos konotacijos frazeologizmai: ropę graužti skanu, lengva, paprasta.

kaip pupų „be rūpesčių“ Šts – daug pupų asocijuojasi su lengvu, geru gyvenimu.

kaip agurkas „sočiai (priėdęs)“ Lp – motyvacija siejama su forma – agurkas didelis, išsipūtęs, jo forma asocijuojasi su sotumu, prisivalgymu.

su aguona „greitai (užaugti)“ Rdm – motyvaciją galima pagrįsti laiku – greitai auganti aguona asocijuojasi su greitumu.

aguonos grūdo „visai nieko“ Rs – aguonos grūdas siejamas su mažu dydžiu, menkumu. Neturėti nė aguonos grūdo reiškia neturėti visiškai nieko.

smilgos šiaudelis neperdegė „tuoju, labai greitai“ Balt; *smilga neperdegė* „labai greitai, tuoju“ Slnt; *smilga perdegė* „labai greitai“ Mrc; *smilga nespėjo perdegti* „labai greitai“ Aln – smilgos menkumas, plonumas yra siejamas su trumpu laiko tarpu. Smilga sudega labai greitai.

29 frazeologizmai su augalų pavadinimais apibūdina neigiamas veiksmo aplinkybes:

bijūnais žydėti „rausti sarmatijantis“ trein – motyvaciją galima pagrįsti spalva – raudonai žydi bijūnai ir raudonas veidas tampa susigėdus.

ant laurų ilsėtis „džiaugtis pasiekimais, toliau nieko neveikiant“ rš; *ant laurų užmigti* „džiaugtis pasiekimais, toliau nieko neveikiant“ Vencl; *ant laurų užsisėdėti* „džiaugtis pasiekimais, toliau nieko neveikiant“ Trein – laurai siejami su šlove, pergale, laimėjimais. Sėdėjimas ar gulėjimas ant jų siejamas su nesistengimu, nejudėjimu į priekį.

kanapėmis šerti „mušti botagu varant“ Mjr – mušimas siejamas su kanapėmis, nes iš kanapių vejami botagai. Šėrimas siejamas su davimu (mušimu).

į kanapes sulįsti „išbėgioti visiems (išsigandus)“ Cvir – sulindimas siejamas su pasislėpimu, baime. Kanapės aukštos, todėl jose lengviau slėptis.

pypliauogių parsinešti „verkti sušalus“ Mrj – motyvaciją galima pagrįsti tuo, kad pypliauogių pavadinimas susijęs su žodžiu pyplys ir su veiksmažodžiu pypti.

kaip aguonas sėja „apie tyliai verkiančią“ Lp – frazeologizmo motyvaciją galima pagrįsti panašiu grūdelių ir ašarų dydžiu – mažas aguonų dydis siejamas su menku garsu. Sėjimas – su barstymu (barstomos ašaros).

medžius ramstydamas „apie girtą ėjimą“ Sur – motyvaciją galima pagrįsti elgsena daug išgėrus – negalėjimu normaliai paeiti ir būtinybe atsiremti į ką nors, kas yra aplink (medžius).

kaip avižomis sėja „tuščiai (plepa)“ Dauk – avižos siejamos su menkumu, mažumu, silpnumu. Avižų sėjimas – menkumas, tuštybė.

per medį „labai puola“ Ms – stiprus puolimas nepaisant aplinkybių – kad puolamas ginasi su medžiu (su pagaliu).

smilga į subinę „sakoma apie pavarimą iš darbo“ Klp – smilgos įkišimas į subinę siejamas su nubaudimu. Jaučiama neigiama konotacija, sumenkinimas. Frazeologizmo motyvacija nėra ryški, ją galima pagrįsti tuo, kad pavarymas iš darbo taip pat yra sumenkinimas kaip ir smilgos įkišimas į užpakalį.

bėk alksneli, bėk gluosneli arba aš pats „sakoma pajuokiant siuntėją, kurio siunčiamieji neklauso“ Plv – bėk – pasiuntimas. Jaučiamas neigiamas vertinimas.

kviečiais užmokės po smerčiui „niekada neatsilygins“ Nm – kviečiai yra vertingi grūdai, kuriais būtų galima atsiskaityti. Reikšmė susijusi su mirtimi, po kurios nieko nebegalima padaryti.

per rugius važiuok „sakoma prisigėrusiam ir nenorint daugiau girdyti“ Ps – važiavimas siejamas su siuntimu, rugiai – su degtine, iš kurių ji yra gaminama.

kaip epušės lapas „labai bijo“ Varn– epušės lapai dreba pučiant vėjui. Dreбėjimas asocijuojasi su baime.

smilga nelenda į subinę „labai bijo“ Karš – smilga nelenda į užpakalį esant įsitempus. Įsitempimas siejamas su nerimu, baime.

kaip ant dagio „apie nerimaujantį, bijantį“ Rs – buvimas ant dagių yra nemalonus, nepatogus, skausmingas. Būti ant dagių – nenustygti, nenusėdėti, negalėti nurimti – tai siejama su baime, nerimu.

kaip musmirių apsiėdęs „nuliūdęs, apsvaigęs“ Kdn – musmirės siejamos su apsvaigimu, nuodingomis medžiagomis, kurių yra jose ir kurios sukelia apsvaigimo būseną.

ne ropę graužti „sunku“ Kvr– ropę graužti paprasta, skanu, lengva – ropės graužimas siejamas su geru gyvenimu, o priešingu atveju – su vargu ir sunkumais.

avižomis klausyti „sakoma apie neišgirdusį“ Vkš; *su avižomis klausyti* „sakoma apie neišgirdusį“ Lkv; *su avižomis veizėti* „sakoma apie neprimatantį“ Erž; *su avižomis klausytis* „sakoma neišgirdusiam“ Krkl – neryškos motyvacijos frazeologizmas, reikalaujantis konteksto. Užsikimšus ausis neišgirstama, o užsidengus akis nepamatoma.

20 frazeologizmų apibūdina kitas veiksmo aplinkybes (tokias, kurių negalima priskirti nei prie gerų, nei prie blogų):

rugius kelti „parugėm vaikščiojant dainuoti“ Prng – frazeologizmo motyvacija siejama su papročiu per Sekmines parugėje dainuoti, kad rugiai geriau augtų.

per avižos dygsnį „labai retais dygsniais siūti“ Ggr – motyvaciją galima pagrįsti dydžiu: atstumas, kuriuo dygsta avižos viena šalia kitos sugretinamas su retu siuvimo dygsniu. Dideli dygsniai primena atstumą tarp javų stiebelių.

į medį pasimieruodamas „apie smarkiai ir greit augantį“ Krž; *į medžius pasižiūrėdamas* „apie smarkiai ir greit augantį“ KrvP – sugretinimas pagal laiką, pabrėžiamas greitas vaikų augimas.

smilga dega „rūpi suskubti“ Ds – neryškos motyvacijos frazeologizmas, kuriuo norima pabrėžti smilgos plonumą, menkumą. Jai sudegti reikia labai mažai laiko, smilgos degimas siejamas su dabartimi, o trumpas degimo laikas su skubėjimu.

kur pipirai auga „toli“ Vlkv; *kur pipirai dygsta* „toli“ Krėv – reikšmės motyvacija grindžiama tolimesne vieta, kur auga pipirai.

kaip rugius atsėjęs „lėtai (eina)“ Snt; *kaip rugius įsėjęs* „lėtai (eina)“ Ml; *kaip rugius pasėjęs* „lėtai (eina)“ Ob; *kaip rūtas pasėjęs* „lėtai (eina)“ Ds – neryškos motyvacijos frazeologizmai, kuriuos galima būtų pagrįsti tuo, kad sėjimas – labai svarbus darbas, kurį atlikus galima trumpam atsikvėpti (lėtai eiti).

kaip grybai po lietaus „smarkiai daugėja“ Vaižg – motyvaciją galima pagrįsti kiekiu – siejama su reiškiniu, kad po lietaus smarkia daugėja grybų.

kaip pražydusi aguona „tiksliai, smulkiai“ Lnkv; *iki aguonos grūdo* „tiksliai“ Vien– aguona ir aguonos grūdas siejasi su tikslumu, smulkumu. Motyvacija susijusi su mažu, menku dydžiu.

kaip už kviečius „brangiai“ Skr – pabrėžiama kaina, parodanti gerumą – kviečiai yra vertingi, geri grūdai, verti didelės kainos.

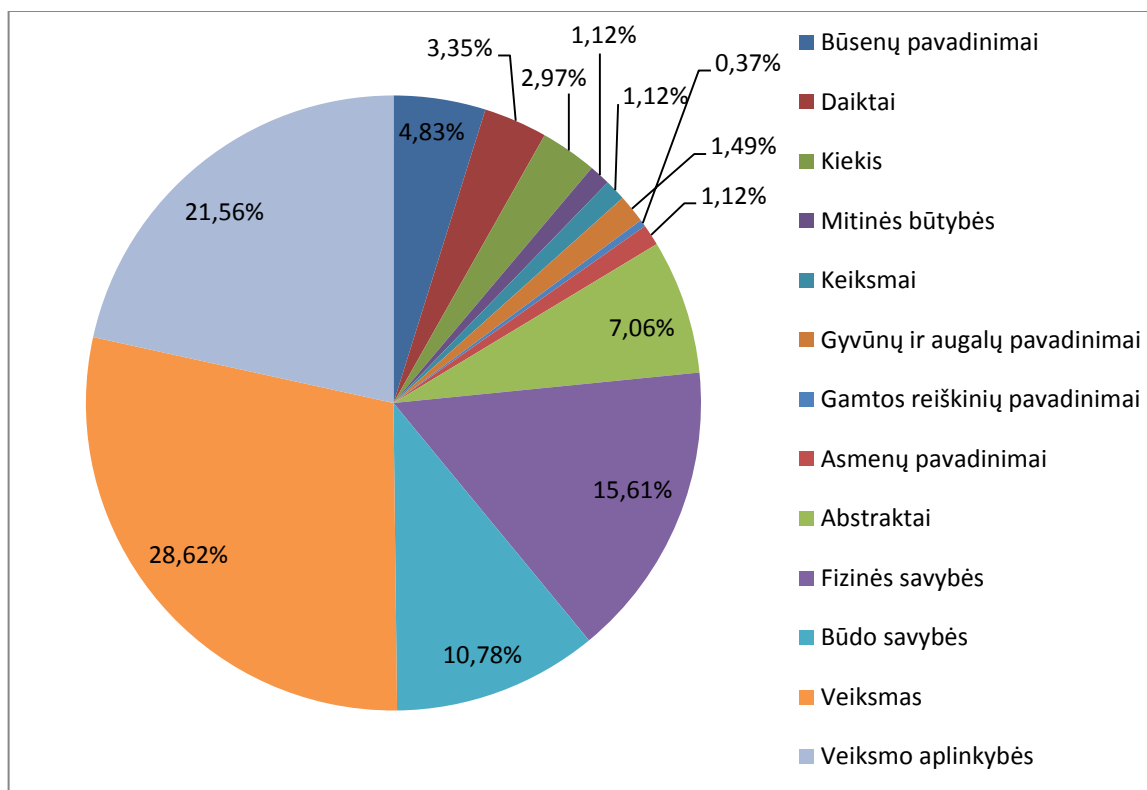
smilgai perdegant „nuolat, ištisai“ Žr – reikšmės motyvacija pagrįsta laiku – smilga sudega labai greitai.

gyvu medžiu „būtinai“ – medis siejamas su tvirtumu, užsispyrimu, o tai, kad jis gyvas, pabrėžia dabarties ir būtinybės svarbumą.

4.1 Tirtų reikšmių dėsningumai ir statistika

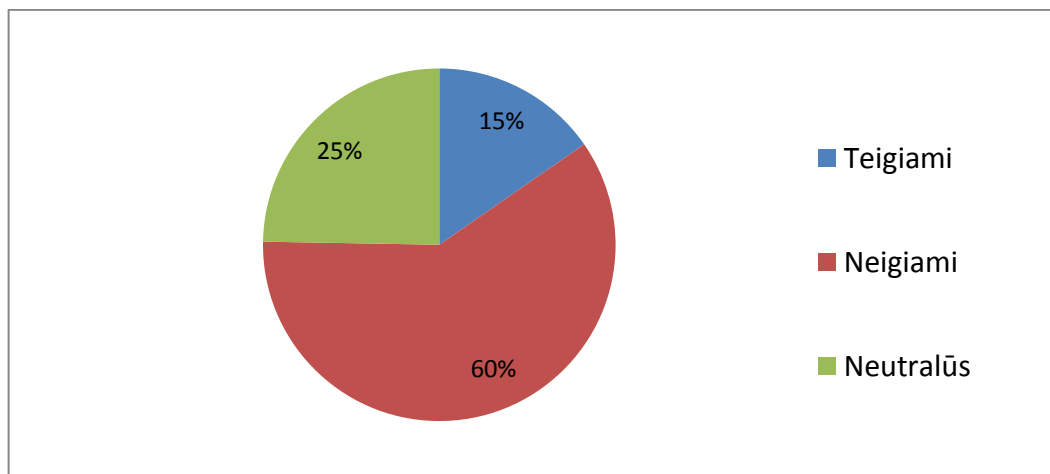
Taigi, suskirsčius frazeologizmus į grupes, matoma, kad daugiausia frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais apibūdina veiksmą–28,62 %. Pagal tai būtų galima spręsti, kad veiksmai yra labiausiai aptariami, apie veiksmus yra daugiausia kalbama ir todėl yra daug frazeologizmų apibūdinančių veiksmą. Tai būtų galima sieti su tuo, kad frazeologizmai yra liaudies kūryba ir nusako tai, kas aktualiausia liaudyje, kasdienybėje – veikimas, judėjimas. Taip pat daug frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais nusako veiksmo aplinkybes (21,56 %) ir fizines savybes (15,61 %).

Mažiausiai frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais nusako gamtos reiškinius – 0,37 %. Gamtos reiškinį nusako vos vienas frazeologizmas. Taip pat nedaug frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais nusako mitinės būtybės (1,12 %), asmenų pavadinimus (1,12 %), nedaug rasta ir keiksmų (1,12 %). Visos išskirtos grupės vaizdiškai parodomos pirmame paveiksle.

1 pav. Semantinės frazeologizmų grupės

Didesnės tirtų frazeologizmų grupės buvo suskirstytos į pogrupius. Pagal konotaciją daugiausia yra neigiamą reikšmę turinčių frazeologizmų – 60 %. Tai tokie frazeologizmai, kurie nusako neigiamą veiksmą, fizinę savybę, būseną, daiktą ir kt. Teigiamą reikšmę turintys frazeologizmai sudaro 15 %, o likę 25 % frazeologizmų su augalų pavadinimais turi neutralią konotaciją, t.y. negali būti priskiriami nei prie teigiamų, nei prie neigiamų. Duomenys vaizdiškai pateikiami antrame paveiksle.

2 pav. Semantiniai frazeologizmų pogrupiai

Išanalizavus tirtų frazeologizmų reikšmes ir aptarus kiekvienos reikšmės ar panašią reikšmę turinčių frazeologizmų reikšmių motyvaciją, yra pastebėta, kad daugumos tirtų frazeologizmų reikšmė yra daugiau ar mažiau motyvuota arba, kitaip sakant, pasak Paliono (1999, 222-224), tai yra neidiominiai frazeologizmai. Didžiausios frazeologinių žodžių junginių su augalų pavadinimais grupės reikšmės motyvaciją pagrindžia dydis (nusakomas labai mažas ir kiek rečiau – labai didelis), vieta (dažniausiai nusakoma toli esanti vieta), forma (apvalus, ilgas ir kt.), laikas (greitai, tuoj pat, negreitai ir kt.), spalva (balta, raudona ir kt.), taip pat veiksmas, daiktas, dalykas, simbolis, kiekis, judesys ir kt.

Palyginti nedaug tirtų frazeologinių žodžių junginių reikšmių motyvacijų yra nemotyvuotų, t.y. visiškai nesusijusių su frazeologizmą sudarančių žodžių reikšmėmis. Norint nustatyti tokių frazeologizmų reikšmės motyvaciją yra reikalingas kontekstas: frazeologizmo atsiradimo ir vartojimo aplinkybės. Didžiausią tirtų nemotyvuotų frazeologizmų sudaro žaidimai, kurių pavadinimuose yra minimi augalų pavadinimai.

Išvados

1. Ištyrus frazeologinius žodžių junginius su augalų pavadinimais pagal reikšmę, rasta trylika grupių, į kurias jie gali būti skirstomi pagal tai, ką apibūdina.
2. Didžiausios grupės frazeologizmai nusako veiksmą (77 frazeologiniai žodžių junginiai), taip pat daug frazeologizmų apibūdina veiksmo aplinkybes (rasti 54 frazeologiniai junginiai).
3. Mažiausios grupės frazeologizmas nusako gamtos reiškinių pavadinimą (rastas vienas frazeologizmas). Taip pat mažai frazeologizmų nusako mitinės būtybės, asmenų pavadinimus ir keiksmus (po tris frazeologizmus).
4. Pagal tai, kokių augalų pavadinimai daugiausia yra vartojami frazeologizmuose, galima išskirti kanapę ir medį. Taip pat daug frazeologizmų rasta su smilgos, beržo, rūtos pavadinimais.
5. Išanalizavus frazeologizmų reikšmes galima daryti išvadą, kad dauguma tirtų frazeologizmų yra galima apibūdinti kaip teigiamus arba kaip neigiamus. Didžioji dalis tirtų frazeologizmų nusako neigiamą reikšmę (60 procentų).
6. Didžioji dalis tirtų frazeologizmų yra motyvuoti (turi daugiau ar mažiau ryškią motyvaciją).
7. Reikia pastebėti, kad šios išvados galioja tik kalbant apie konkrečiai šiame darbe aptariamą tyrimą. Siekiant gauti platesnes ir svaresnes išvadas, į tyrimą vertėtų įtraukti ir kitokių frazeologizmų (ne tik su augalų pavadinimais) bei surinktų ne tik iš lietuvių kalbos žodynų. Vis dėlto, atliktas tyrimas ir jo rezultatai gali būti naudingi plačiai nagrinėjant frazeologizmus ar gilinantis būtent į augalų pavadinimų vartojimą lietuvių kalboje.

Santrumpos

FŽ – „Frazeologijos žodynas“

LKFŽ – „Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas“

Literatūra

1. Barauskaitė J., 1982, *Lietuvių kalbos frazeologizmai*, Vilnius: Titnagas.
2. Drotvinas V. , 1987, *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*. Vilnius: Mokslas.
3. Gritėnienė A., 2006, *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
4. Jakaitienė E., 2009, *Leksikologija. Studijų knyga*, Vilnius: Mokslas.
5. Jasiūnaitė B., 2010, *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
6. Kalinauskas B., 1974, *Lietuvių liaudies šnekamosios kalbos frazeologija: mokymo priemonė*, Vilnius.
7. Keinys S., 2012, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
8. Kitkauskienė L. 1979, Lietuvių kalbos frazeologizmų struktūra, semantika ir stilistika, gretinant juos su anglų kalbos frazeologizmais.
9. Lietuvių kalbos institutas, 2001, *Frazeologijos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
10. Lipskienė J., 1979, *Lietuvių kalbos somatiniai posakiai (su galvos dalių pavadinimais)* Vilnius: Mokslas.
11. Lipskienė J., 2008, *Vaizdingieji lietuvių kalbos posakiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
12. Narinkevičienė Ž., 2010, *Broniaus Kalinausko asmenybė ir mokslinė veikla. Magistro darbas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
13. Palionis J., 1999, *Kalbos mokslo pradmenys*, Vilnius: Jandrija.

14. Paulauskas J., 1977, *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*, Kaunas: Šviesa.
15. Paulauskas J., 1995, *Sisteminis lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*, Kaunas, Šviesa;
16. Pikčilingis J., 1971, *Lietuvių kalbos stilistika I*, Vilnius: Mintis.
17. Pikčilingis J., 1975, *Lietuvių kalbos stilistika II*, Vilnius: Mokslas.
18. Vitkauskas V., 1981, *Liaudies kalbos grožis*, Vilnius: Mokslas.
19. Vosilytė K. B., 1985, *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*, Vilnius: Mokslas.
20. Župerka K., 1997, *Lietuvių kalbos stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

Summary

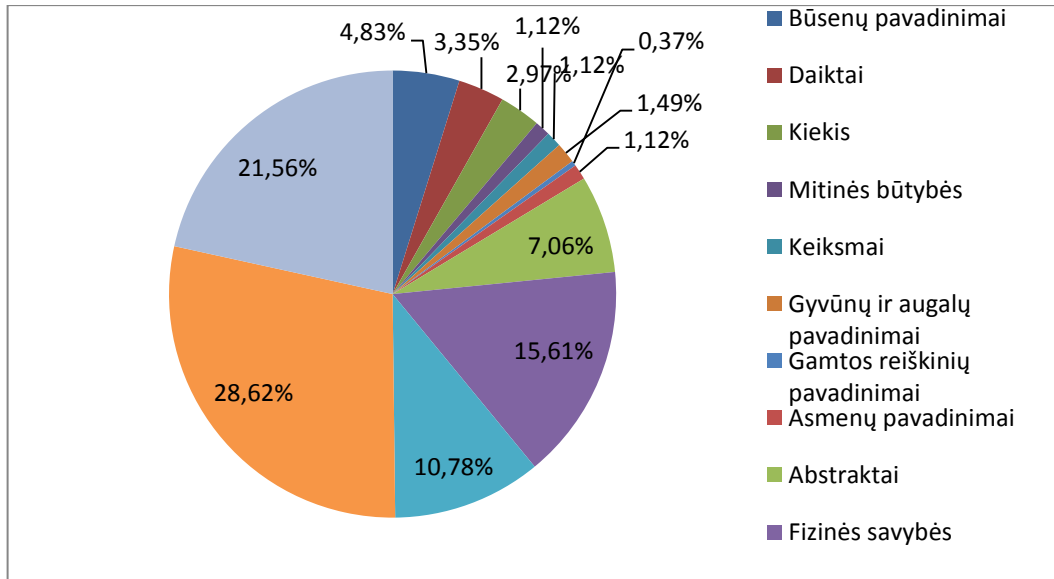
Miglė Sukarevičūtė, Phraseological Word Combinations with Plants' Names. Bachelor's Degree Studies Work, Academic Tutor prof. Birutė Jasiūnaitė, Vilnius University, Faculty of Philology, Baltistic Cathedral, 2017, 39 p.

Keywords: phraseologisms, phraseological word combinations, Lithuanian language phraseology, plants' names, semantics.

In bachelor's work is investigated phraseological words combinations plants' names. Work objective is to analyse phraseological words combinations meanings with plants names, distinguish and dispute consistency. In theoretical part are disputed main phraseological words attributes and functions, origin of the phraseologisms, researches in Lithuania and its usage. Phraseological word combinations also can be divided according semantic groups and meaning motivation. Phraseological word combinations with plants' names are investigated in the empirical part. Descriptive method was applied. Research data was collected from Lithuanian language phraseological dictionaries. 310 phraseological words combinations with plants' names were investigated and divided into semantic groups which furthermore was divided to subgroups. Phraseological word combinations were explained and phraseological meaning motivations were discussed in research. At the end of the work consistency, statistics and conclusion of research were discussed.

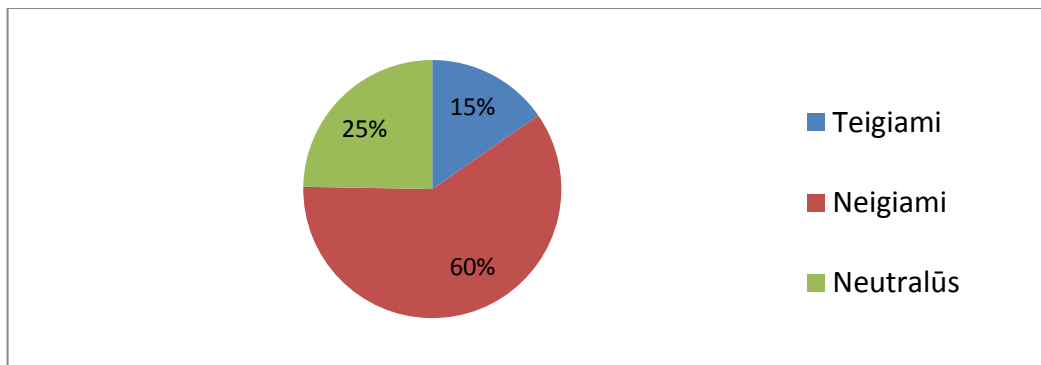
Priedai

Priedas 1

1 pav. Semantinės frazeologizmų grupės

Priedas 2

2 pav. Semantiniai frazeologizmų pogrupiai